

Ψ

**МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ**

**РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ
СВІДОМОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У
ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ**

**DEVELOPMENT OF NATIONAL AWARENESS
AND NATIONAL IDENTITY IN TIME OF WAR
AND POST-WAR PERIOD**

Рівне

29-30 листопада 2023 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Рівненський державний гуманітарний університет
Психолого-природничий факультет

**РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У
ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ:**

збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції

**DEVELOPMENT OF NATIONAL AWARENESS AND NATIONAL
IDENTITY IN TIME OF WAR AND POST-WAR PERIOD:**

collection of papers presented
at the International Scientific and Practical Conference

(29-30 листопада 2023 р, м. Рівне)

УДК 159.9+ 316.6

Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у воєнний та повоєнний періоди : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 листопада 2023 р м. Рівне). Упоряд. Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова. Рівне , 2023. 176 с .

Рекомендовано до друку Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету

(протокол № 12 від 5.12.2023 р.)

Матеріали надруковані в авторській редакції. Редакційна колегія може не поділяти поглядів авторів. Відповідальність за зміст матеріалів, точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела, достовірність іншої інформації та за додержання норм авторського права несуть автори.

майже 20 років тому, натомість вона стала ближчою, ріднішою, «родинно-домашньою». Крім того, війна додала істотні та закономірні конотації «непереможності, незламності».

Висновки. Отже, у дуже складних історичних, політичних, психологічних умовах уже неприхованої війни росії проти нашої держави спостерігається очікувана суттєва трансформація сприйняття та осмислення вербального стимулу «Україна». Провідними серед відповідних асоціацій стали поняттєві групи «Дім» і «Воля, незалежність, свобода». Також закономірно з'явилася група реакцій «Непереможність, незламність», що вербально втілює духовний ресурс українців. Натомість однією з незмінних основ сприйняття «України» упродовж багатьох років залишається «Батьківщина», що відображає архетипні засади ролі збірних образів «Батька/Матері» у житті кожної людини як соціальної істоти.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в порівняльному аналізі результатів асоціативних експериментів не лише у хронологічному, а і у віковому, гендерному та інших соціально-демографічних аспектах.

Список використаних джерел

1. Дерев'яно С. П. Когнітивна психологія : навч. посібник. Чернівці : Видавець Лозовий В. М., 2012. 184 с.
2. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Психолінгвістична діагностика : навч. посіб. Луцьк: РВВ «Вежа», 2008. 188 с.
3. Коструба Н. Вербальна репрезентація концепту «церква» (за даними асоціативного експерименту). *Психолінгвістика*. 2018. № 23, Вип. 1. С. 160–174.
4. Савелюк Н. М. Психосемантичні особливості громадянської свідомості студентської молоді : Автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
5. Спиридонова Л. К. Асоціативний експеримент як засіб дослідження образу світу. *Наука і освіта*. 2015. № 1. С. 152–158.
6. Фройд З. Вступ до психоаналізу. Нові висновки. Київ: Навчальна книга – Богдан, 2021. 552 с.

Созонюк Ольга Степанівна,

канд. псих. наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-6810-6341>.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Постановка проблеми. Психологічні джерела, як зарубіжні, так і вітчизняні, висвітлюючи проблематику вимушених переселенців, біженців, внутрішньо переміщених осіб, констатують наявність у них травматичних переживань, потенційних стресових розладів, емоційного неблагополуччя [1,3].

Війна - одна з подій, що найбільше дестабілізує наше життя. Як дорослі, так і діти перебувають під впливом травматичних подій, однак діти є особливо вразливою групою. Дорослим значно легше пристосуватися до умов переселення, вони використовують уже набуті механізми психологічного захисту або перевірені на досвіді поведінкові реакції, які ще недостатньо розвинені у дітей та підлітків. Через обмежений контроль над своїм оточенням і власними силами діти не можуть зрозуміти, що відбувається насправді. Так, маленькі діти внаслідок вікових особливостей власного мислення негаразди в найближчому

соціальному оточенні можуть пояснювати своєю неслухняністю та брати вину на себе. До всього цього додається те, що самі психологічні травми внаслідок глибинності та великої сили впливу на людину призводять до роз'єднаності батьків і дітей, руйнують емоційні зв'язки і згуртованість сім'ї. Мама й тато часто занадто заглиблені у власні болісні переживання, у них немає ані сил, ані ресурсів, щоб розмовляти з дітьми та спробувати дізнатись, що саме вони відчувають, і хоча б якось втішити дитину.

Болючі спогади про травматичні події, тривожні сни, відчуття того, що ти знову переживаєш біль, страх або кривду, підвищення агресивності, загострення почуття провини, значна збудливість та порушення когнітивних функцій – базовий перелік симптомів ПТСР, які мають діти внутрішньо переміщених осіб.

Вбачаємо розглянути особливості надання психологічної допомоги та специфіку розвитку національної ідентичності як фактору відновлення психологічного балансу дітей та їх батьків з числа внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психічний стан дітей і дорослих ВПО, які залишились у зоні бойових дій або через певний час після їх початку залишили цю зону, абсолютно типовий для тих, хто зазнав травми. Так, за даними ЮНІСЕФ на вересень 2023 р., більша половина дітей Сходу та Півдня віком від 7 до 18 років стали свідками подій, пов'язаних з війною, зокрема бачили бойові дії, були очевидцями завдання ушкоджень рідним та знайомим людям, стали свідками вбивства.

За даними Міжнародної організації з міграції, кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні перевищила 8 млн. Багатьом із них потрібна психологічна підтримка та допомога.

Станом на зараз, як засвідчує досвід, через місто Рівне перемістилося понад 80 тисяч осіб, серед них – близько 6 тисяч дітей-переселенців. У нашому місті створено центри для переселенців з Херсону, Маріуполя, Бахмута, Авдіївки та інших міст і селищ, які потрапили під окупацію чи були зруйновані ворожими обстрілами. Злагоджена робота з вимушено переміщеними особами надає можливості кожному з них відчути себе захищеним, потрібним, незабутим. Різноманітні об'єднання, центри, громадські організації, пункти незламності та заклади освіти, волонтерські спільноти здійснюють надання психологічної, гуманітарної, медичної, матеріальної допомоги переміщеним особам з числа вимушених переселенців.

На особливу увагу заслуговують дитячі центри. Від Рівненського центру Арт-терапії викладачі кафедри вікової та педагогічної психології РДГУ надавали волонтерську психологічну та соціальну допомогу дітям ВПО.

Діти особливим чином реагують на вплив надмірного стресу. Вони найчастіше не можуть розповісти про те, що їх турбує. Батьки нерідко намагаються просто дисциплінувати дитину, яка «нестерпно» себе поводить, не усвідомлюючи, що так можуть проявлятися наслідки психотравми у неї.

Проте, спостерігаючи за дітьми, можна зрозуміти, що вони потерпають від травмуючих подій. Наслідки сильного стресу проявлятимуться і в поведінці дитини, і у змісті її малюнків, виробів, ігор, фантазій, і у емоційних станах, позначаються на процесах мовлення, пам'яті, мислення, викликать хронічні соматичні захворювання тощо. Діти ВПО виливали свої емоції на папері, зображуючи національні символи, цінності, прапор, герб, вишиванку, що стали потужним імпульсом до розвитку національної ідентичності. Діти війни – різного віку, різної статі, але їх об'єднує одне горе, одна біда. Відреагування отриманих психологічних травм у кожної дитини відбувається індивідуально та залежить від родинних, соціальних та особистісних умов відновлення.

Головною умовою успішної реабілітації може виступати прозорість стосунків між дорослими та дітьми, а також своєчасна психоедукація станів дитини. Коли мама, тато чи інші близькі для дитини дорослі самі перебувають у критичних станах чи мають негайно

реагувати на зовнішні небезпечні обставини, зазвичай дитина сприймається як особа, що має мовчки слідувати за дорослими та виконувати їх вимоги. Така постанова питання є конструктивною у разі небезпеки, але коли ситуація змінилася або родина вже перебуває у безпечному місці, має змінитися відношення до дітей, що перебувають разом з дорослими. Тобто, потрібно проінформувати дитину про те, що відбувається, як треба діяти, як запобігти небезпеці та інші нагальні питання, які б допомогли дитині відновитися.

До тяжкого травматичного досвіду переживань, набутого в зоні бойових дій, приєднуються тривоги й страхи, пов'язані з переїздом переселенців на нове місце проживання. Спостерігається ефект ретравматизації – одна травма накладається на іншу: загроза життю та благополуччю за місцем попереднього проживання (одна травма) поєднується з необхідністю контактувати з незнайомим середовищем (вторинна травма) [2].

Схемою роботи для успішного відновлення після травмівних подій є, по-перше, своєчасна психоедукація та увага до потреб дитини, по-друге, робота з її емоційним станом та надання можливості різними способами пройти відреагування травмуючого досвіду. Це можуть бути вправи на вивільнення агресії (такі як побити подушку, з силою малювати олівцями, рвати папір та інше), робота з горем, робота з тілом та зажимами, які утворилися внаслідок травмівної події. Для дітей підліткового віку обов'язково вибудовування лінії часу травмівної події – для того, щоб повернути їм контроль над їхніми спогадами та можливістю контролювати власне життя. Також важливо з дітьми старшого шкільного віку працювати над побудовою життєвої перспективи, оскільки багато хто з них внаслідок травмівних подій бояться будувати плани на майбутнє, бо все може змінитися в будь-яку хвилину, вони не відчують основи і стабільності, а побудова планів, яка буде залежати від них самих і втілюватись життя ними – повертає дітям відчуття стабільності, впевненості та контролю над власним життям.

Крім того, негативні емоційні переживання, емоційна травмованість переселенців можуть посилюватися і через невиробленість проукраїнської громадянської позиції. Факт залежності психоемоційного стану від громадянської позиції людини було виявлено як статистичну закономірність під час масових опитувань учнівської молоді ВПО, проведених Інститутом соціальної та політичної психології НАН України: простежується чітко виражений зв'язок модальності почуттів респондента-старшокласника з його позицією щодо збереження цілісності держави. Ті старшокласники, які вважають, що Україну можна зберегти як єдину державу, порівняно з їхніми опонентами з проросійським баченням війни переживають позитивні почуття (надію, оптимізм, гордість, співчуття тощо) в 3-4 рази частіше. Отже, за інших однакових умов проукраїнські погляди учнівської молоді ВПО істотно поліпшують їхнє емоційне самопочуття.

Висновки. Отже, психологічна допомога дітям-переселенцям стосується насамперед коригування їхніх емоційних станів та адаптації до нових місць проживання на рівні когнітивних і поведінкових реакцій. Проте ця допомога має будуватися на більш комплексних засадах та враховувати соціально- та політико-психологічну складову процесу їхньої адаптації та справжньої інтеграції в українське суспільство, тобто йдеться про виховання дітей у дусі патріотизму та національної єдності на базі європейських цінностей. Безумовно на підвищення рівня національної ідентичності впливає багато чинників і серед них доброзичливе ставлення жителів західних областей до біженців зі східних областей. Тисячі людей надали прихисток і їжу вимушено переміщеним особам. Це сприятиме процесам консолідації нації. Але є виклики знищення української національної ідентичності через примусове вивезення дітей до росії. А на окупованих територіях вже у молодших класах переконають дитлахів, що такої нації як українці не існує, що це вигадка нацистів. Це злочин, який прирівнюється до геноциду народу. Окупанти порушують усі норми міжнародного права, вчиняють насильство над мирними людьми.

Отже, підсумовуючи можна сказати, що в умовах такої важкої російсько-української війни у XXI столітті відбувається переосмислення багатьма людьми справжньої суті пропаганди росії про «один народ» і про «звільнення українців від нацизму». Вражає героїзм і чуття великої та єдиної родини тих, хто захищає нашу землю і тих, хто забезпечує надійний тил. Важливо, щоб приховані представники «руського міра» зникли назавжди з нашого життя. А для цього потрібно протиставити їм нашу справжню багату культурну спадщину і на її основі виховувати справжніх європейців. Бо в основі збереження національної ідентичності лежить матеріальна і нематеріальна культурна спадщина народу, тяглість традицій. А їхня доступність для всього суспільства залежать від рівня науки та освіти.

Список використаних джерел

1. Вестбрук, Д., Кеннерлі, Г., & Кірк, Дж. (2014). Вступ у когнітивно-поведінкову терапію. Львів: Свічадо.
2. Максимова, Н. А. (2014). Методичні рекомендації щодо організації та надання психологічної допомоги дітям та сім'ям вимушених переселенців. Інформаційно-методичний збірник, 9, 39–52.
3. Мюллер, М. (2014). Якщо ви пережили психотравмуючу подію. Львів: Свічадо.
4. Осадько, О. Ю. (2015). Актуальні проблеми надання психологічної допомоги постраждалим від конфлікту на сході України. В Т. М. Титаренко (Наук. ред.), *Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій, Збірник матеріалів наукового семінару*. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Представництво Польської академії наук у м. Києві, Соціально-психологічний методичний реабілітаційний центр (с. 77–87). Київ: Міленіум.

Сидоркевич Дмитро Йосипович
здобувач ступеня PhD
Рівненського державного
гуманітарного університету
м. Рівне, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЗИЧНИХ РЕАБІЛІТОЛОГІВ ДО ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

В сучасних документах, які регламентують освітній процес у закладах вищої освіти зазначається, що основним результатом діяльності кожного з них має стати не лише оволодіння знаннями, уміннями та навичками, а й опанування системи ключових компетентностей в інтелектуальній, громадянсько-правовій, комунікаційній, інформаційній та інших сферах.

Компетентнісний підхід розглядається як свого роду інструмент посилення соціального діалогу вищої школи із всією парадигмою професійної діяльності, як засіб поглиблення співпраці викладача зі студентами та із випускниками вищих освітніх закладів [2, с. 239].

Варто зауважити, що підготовка майбутніх фізичних реабілітологів у закладах вищої освіти передбачає формування компетентностей, що стосуються пізнавальної діяльності і саморозвитку фахівця, його соціальної діяльності, знань у галузі фундаментальних наук та практичних умінь у сфері професійної діяльності. Галузь охорони здоров'я через воєнні події у нашій державі все більше потребує не просто висококваліфікованих професіоналів, а творчих особистостей, здатних самостійно здобувати потрібні знання і на їх основі

Derpoliuk Elena Features of psychological correctional work with women using meditation tools in a remote setting.....	45
Доній Вікторія Сергіївна Прояви національної ідентичності українців у сучасному культурному просторі	48
Зубкевич Юлія Володимирівна, Широких Анастасія Олегівна Військова агресія як каталізатор національної свідомості українського суспільства	51
Ільчук Сергій Соціальна ексклюзія як виклик повоєнної України	52
Іщенко О.В. Соціально-психологічні особливості психологічного клімату в організації у кризовий період.....	55
Кікінежді Оксана Михайлівна, Василькевич Ярослава Зіновіївна Розвиток національної ідентичності сучасної молоді: егалітарний вимір	57
Кожем'яка Юлія Миколаївна, Чередниченко Тетяна Володимирівна Військова агресія як каталізатор національної свідомості українського	60
Компанієць Ольга Самооцінка старшокласника як передумова виникнення конфліктної взаємодії з ровесниками.....	62
Краля Катерина Миколаївна Джерела самоефективності особистості.....	65
Красовська Інна Василівна, Парфанович Іванна Іванівна Вплив командних активностей на продуктивність діяльності організації.....	67
Кулакова Лариса Миколаївна Збереження репресованими українцями етнічної ідентичності в умовах заслання.....	70
Кулаков Руслан Станіславович Національна самосвідомість особистості: теоретичні аспекти формування.....	73
Кулеша Наталія Петрівна Психологічні особливості психічного здоров'я внутрішньо переміщених осіб під час війни.....	75
Кутішевська Дарина Психологічні особливості самореалізації жінок зрілого віку....	78
Лазаренко Інеса Станіславівна, Рибак Тетяна Миколаївна Актуальність надання первинної психологічної допомоги викладачам та студентам у надзвичайних ситуаціях.....	80
Левко Олександр Олегович Формування психологічної готовності майбутніх стоматологів до професійної діяльності в умовах сьогодення	83
Литвиненко Світлана Анатоліївна, Ямницький Вадим Маркович Етапи професійно-особистісного розвитку сучасних допомагаючи практиків у системі неформальної післядипломної освіти: досвід символдрами.....	85

Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у поствоєнний період

Луцик Галина Олександрівна Розвиток соціальної відповідальності майбутніх психологів під час формування готовності до професійної діяльності у воєнний період.....	87
Луцюк Тетяна Іванівна Екзистенційна криза в умовах війни : причини та наслідки..	89
Мельничук Ірина Психологічний розвиток і корекція резильєнтності особистості у воєнний період.....	92
Мешко Олександр Іванович, Павловський Тарас Анатолійович Особливості розвитку професійної стресостійкості працівників сфери надання послуг	94
Момот Марина Анатоліївна Вплив психотравмуючих ситуацій на людей похилого віку.....	97
Ніколайчук Галина Іванівна, Демчук Олена Олександрівна Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів.....	100
Опанасюк Ірина Василівна Роль кольору в осмисленні підлітками власного емоційного контексту та його змін під впливом психотравмуючих обставин.....	103
Охріменко Наталія Павлівна Рівні патріотичної вихованості дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства.....	105
Павелків Віталій Романович Психологічні особливості розвитку національної свідомості та ідентичності студентської молоді у воєнний період.....	108
Паламарчук Володимир Богданович Психологічні детермінанти формування професійного мислення у майбутніх маркетологов.....	111
Паламарчук Владислав Володимирович Розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери бізнесу.....	114
Панащук Ігор Миколайович Відповідальність як професійно-особистісна якість майбутнього педагога.....	116
Панченко Оксана Петрівна Рівні патріотичної вихованості дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства.....	118
Панченко Оксана Петрівна Загальнотеоретичний аспект діяльності бізнес-психологів в умовах воєнного стану	121
Полякова Світлана Василівна, Розумний Сергій Михайлович Екстралінгвістичні засоби розкритті психологічного стану людини в умовах сучасної війни.....	123
Радул Ірина Геннадіївна Військовий стрес у дітей.....	126
Радул Сергій Григорович Effect of job related and personal stressors on the pilots.....	128

Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у поствоєнний період

Рейко Анастасія Василівна, Орап Марина Олегівна Емоційний інтелект менеджера: ключова компетентність для росту конкурентоспроможності бізнесу у воєнний час.....	131
Савелюк Наталія Михайлівна Асоціативний експеримент у дослідженні семантичних полів вербального стимулу «Україна»	135
Созонюк Ольга Степанівна Психологічний стан і національна ідентичність дітей внутрішньо переміщених осіб: сучасні виклики	137
Сидоркевич Дмитро Йосипович Психологічні умови формування професійної компетентності майбутніх фізичних реабілітологів до фахової діяльності у воєнний та повоєнний періоди.....	140
Халік Олена Олександрівна Розвиток самоосвітньої професійної компетентності випускників педагогічного ЗВО як умова ефективності відбудовчих процесів у воєнний та повоєнний періоди.....	142
Хаустова Тетяна Миколаївна Соціально-психологічні особливості життєстійкості внутрішньо-переміщених осіб.....	145
Чмут Яна, Широких Анастасія Олегівна Роль засобів масової інформації у формуванні масової свідомості громадян	147
Шевчук Анна Іванівна, Широких Анастасія Олегівна Особливості вияву підвищеної тривожності у підлітків.....	151
Шумик Любов Ростиславівна Детермінанти формування національної самосвідомості.....	153
Щирук Ірина Анатоліївна Психологічні особливості терапії осіб постраждалих на ПТСР: аксіом-особистісний підхід	157
Юрчук Олексій Іванович Основні принципи розвитку національної свідомості у дошкільному віці.....	159
Юрчук Олена Сергіївна Психологічні основи розвитку резильєнтності особистості в умовах війни.....	161
Янкавс Юрій Андрісович Психологічні умови формування комунікативної компетенції майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту у процесі професійної підготовки	163
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	166